
HASSETT, Brenna, *Built on Bones. 15.000 Years of Urban Life and Death*, Bloomsbury Sigma, Londres-Nova York, 2017, 314 pp., ISBN: 978-1-4729-2293-9.

Marta Lucas

DOI: 10.1344/Pyrenae2018.vol49num2.14

L'autora d'aquesta obra, Brenna Hassett, és arqueòloga especialitzada en Antropologia Física, i més concretament en el sistema dentari, focalitzant el seu estudi en les patologies i marques de creixement en els individus infantils. La seva experiència en el món de l'arqueologia l'ha dut a excavar en jaciments tant importants com Antikytera, Çatalhöyük o necròpolis romanes de les piràmides de Gizeh.

En la obra *Built on Bones. 15.000 Years of Urban Life and Death*, l'autora es proposa analitzar les conseqüències de viure en entorns urbans, des dels inicis fins a l'actualitat, per tal de desmentir certs aspectes del passat que el nostre pensament actual ha mitificat, així com valoritzar què ha significat des del punt de vista biològic per a l'espècie humana aglomerar-se i concentrar-se en els espais urbans. Amb un llenguatge molt amè i amb tocs d'humor, aconseguix que el lector no especialitzat en bioarqueologia arribi a copsar un panorama general del procés i les conseqüències de la vida urbana mitjançant exemples històrics i arqueològics en què estudia, a través de les restes òssies, les malalties i patologies que han marcat el desenvolupament de la nostra espècie.

El llibre s'estructura en tres parts ben diferenciades: una introducció seguida de tretze capítols i una conclusió, i tanca l'obra l'apartat d'agraïments. Els tretze capítols s'organitzen en quatre grans blocs temàtics: un primer, específic per a l'alimentació; un segon, dedicat a la dimensió social; un tercer, on ens parla de la violència, i un quart, focalitzat sobre els problemes específics derivats de l'aglomeració i la densificació dels àmbits urbans.

En la introducció, l'autora planteja les raons que finalment l'han portat a escriure l'obra que tenim a les mans. El debat s'inicia amb la paradoxa que representa per a la humanitat la tendència a viure en ciutats, quan de fet és plena de tot allò que perjudica directament l'esser humà. L'autora fa una crítica a la idea de vida urbana com a estadi final de la nostra evolució, així com a la projecció presentista cap al passat a l'hora d'interpretar-lo per a acabar creant un *feedback* i emmirallar-nos-hi.

El primer bloc temàtic està format pels capítols 1 a 3. En el primer, introdueix conceptes teòrics de paleodemografia i el risc de mortalitat per tal d'iniciar l'exposició del factor bàsic per al desenvolupament d'una aglomeració urbana: la demografia. Una curta introducció planteja el procés de sedentarització i les causes que el van fer possible, així com les primeres conseqüències físiques en l'anatomia humana derivades del sedentarisme.

En el segon capítol, Brenna Hassett, aborda el concepte de 'paleodieta', discuteix dades paleobotàniques, desmenteix l'asseveració d'una dieta basada en els productes de la caça i hi introdueix el concepte de «revolució neolítica» forjat per V.G. Childe. Mitjançant l'anàlisi antropològica, analitza les patologies —concentrades en vèrtebres, articulacions i

dentició— causades per l'estrès laboral conseqüència directa de l'agricultura i de la disminució en la variabilitat de recursos; és a dir, del sedentarisme tractat al capítol 1.

El tercer capítol tracta els efectes consegüents a l'acte mateix d'establir-se en un territori: la ramaderia. En el procés de domesticació dels animals, l'home ha iniciat una relació amb la fauna bàsicament en tres vessants: alimentació, productes secundaris i força de treball (incloent-hi el cas del gos domèstic). Amb les primeres mostres d'estabulació i el contacte constant amb els animals trobem també les primeres traces de malalties causades per paràsits (interns i externs) i, sobretot, les marques causades per la brucel·losi, característica dels mamífers que tradicionalment s'han utilitzat per al consum carni (vaques, cabres, ovelles i porcs) i present en els productes secundaris que en deriven.

El segon bloc temàtic correspon als capítols 4 i 5. En el quart capítol l'autora planteja els motius de l'èxit de la instauració del Neolític, el seu procés (mitjançant les tècniques d'ADN) i les seves conseqüències directes en l'esfera social. Pel que fa a la diversitat de formes i els processos d'evolució i involució documentats per a assolir el neolitisme a escala global, B. Hassett fa bandejar la idea monolítica i constant del procés. En el capítol cinquè defineix el terme 'ciutat' i recalca el sorgiment de la jerarquització social, subsidiària de l'augment demogràfic, i la necessitat d'organitzar-se socialment. La complexitat social, tal i com indica l'autora, duu implícita la idea de desigualtat, és a dir, un accés dissemblant als recursos afecta els individus des del punt de vista antropològic, quant a l'esperança de vida, el creixement i la deficiència nutricional, que es detecta a partir de la presència o no de vitamines en l'estructura òssia, i provoca malalties com ara la hiperostosis poròtica, el raquitisme i l'escorbut.

El tercer bloc temàtic, compost dels capítols 6 a 9, tracta de la violència que comporta la complexificació social. En el capítol sisè, l'autora defensa que la violència és inherent a l'ésser humà i es pot tipificar en tres categories: la violència interpersonal, la violència estructural i la violència a escala comunitària. En aquest capítol descriu el primer tipus, que es tradueix en les restes amb nombrosos signes de violència i traumatismes, tant cranials com postcranials, que en aquest context han de ser necessàriament mortals. Així mateix introdueix l'aportació de la medicina forense per tal de poder distingir possibles accidents dels episodis de violència i tipifica els signes de violència més habituals en dones, homes i infants.

B. Hassett, en el setè capítol planteja què és la violència estructural, és a dir, la impartida per una estructura social sobre els seus membres i que habitualment es manifesta contra un grup específic d'individus o alteritats socials. Exemplifica el concepte en diversos casos històrics, com ara la cacera de bruixes o els ajusticiaments, i les traces arqueològiques i antropològiques latents, ja que en tractar-se de condemnes tipificades socialment deixen en el registre ossi un conjunt de patologies que es repeteixen en els individus que componen el grup social perseguit. A més, en l'aspecte arqueològic, destaquen a vegades —sobretot en casos en què es barreja la creença en entitats sobrenaturals— per rebre un tractament funerari diferenciat, que posa en relleu la seva condició marginal en la societat.

En el capítol 8, l'autora tracta la retroalimentació que exerceix la violència amb l'inici de les aglomeracions urbanes, ja que si bé la primera no és inherent a les segones, amb la convivència en contextos urbans sí que la intensifica i la generalitza, i s'esdevé una guerra entre dues o més societats. En el registre arqueològic, aquests tipus d'episodis es detecten en totes les èpoques i, habitualment, donen un patró comú: una quantitat considerable de morts de manera simultània; en la seva major part, individus masculins.

En l'últim bloc Hassett tracta de manera específica les qüestions patològiques derivades o causades per un món densament poblat. En el novè capítol s'exposa el problema que representa el fet de viure en societat, ja que aquesta situació potencia l'expansió de malalties, produeix autèntiques epidèmies, i alhora, de la mateixa manera que atrau persones, atrau la introducció de noves malalties. Aquest fet de l'aglomeració implica innegablement la concurrència d'animals, tant per a usos domèstics com per a l'alimentació, que són portadors de les seves pròpies malalties. Tot això, sumat a una elevada producció de residus, dona com a resultat autèntics camps de cultiu de malalties; per exemple, la tuberculosi i la lepra, aquesta última d'origen rural, però que arribarà a les ciutats a través la cristianització i la instauració d'hospitals en els contextos urbans, i aportarà dades sobre els símptomes i les traces pertinents a nivell ossi.

En el capítol 10, l'autora aborda la capacitat que té l'entorn urbà per a potenciar una malaltia i convertir-la en plaga. Segons Hassett, el fet de tractar-se majoritàriament de malalties de contacte i l'alta densitat demogràfica que presenta una ciutat són la causa de la propagació d'una patologia, que pot esdevenir una autèntica epidèmia. Desenvolupa aquí especialment els casos de la pesta negra i la verola. L'autora incideix en la necessitat de realitzar estudis d'ADN, ja que ambdues malalties no presenten alteracions en l'esquelet i, justament gràcies a aquestes analítiques, s'han detectat episodis de verola des del període egipci fins a l'actualitat, i s'han identificat casos de pesta negra. Respecte a aquesta última i, donat el seu important caràcter epidèmic, és rellevant poder determinar els estralls socials que va causar.

L'onzè capítol versa sobre l'estudi de malalties derivades dels contactes comercials, entenent la ciutat com a important centre de comerç. En aquest capítol es tracta sobretot la sífilis, la caracteritza i en descriu els símptomes i les patologies visibles en l'esquelet humà. B. Hassett distingeix tres tipus de sífilis com a conseqüència dels contactes marítims a escala pràcticament global a l'època moderna.

Al penúltim capítol l'autora aborda les patologies específiques derivades del treball o les denominades 'patologies d'estrès laboral'. Iniciant el recorregut històric des del Neolític, revisa l'estrès al qual la humanitat ha sotmès el cos, i caracteritza segons el sexe les patologies típiques dels individus femenins i masculins que es detecten sobretot a través de l'aparició de l'osteoartritis en les articulacions, les fractures vertebrals i el desgast lumbar, símptomes causats per la repetició d'uns moviments determinats. Distingeix també les patologies derivades de la era preindustrial, amb intoxicacions causades per l'ús de metalls pesants com el mercuri en els barrets o en els rellotges, així com l'augment de la deficiència de vitamina D. També és objecte d'estudi en aquest capítol l'esclavatge i les patologies que

produceix, centrades sobretot en les deficiències de creixement en infants i grans insercions musculars que determinen una dura i prolongada activitat física.

Ja en l'últim capítol, Hassett tracta les malalties i patologies derivades de l'era plenament industrial, i l'exemplifica bàsicament en la ciutat de Londres. Si bé és cert que en aquesta època prolifera la medicina, l'autora remarca el factor de la pol·lució com una causa important de les patologies més característiques d'aquest moment: la sinusitis i el còlera. El còlera, resultat de la contaminació bacteriana de les aigües a causa de les femtes d'animals, i la contaminació ambiental derivada de les indústries seran les dues patologies característiques d'aquesta època. La contaminació de l'atmosfera en un entorn urbà causa un augment de la irritació, sobretot en la població masculina, que acaba produint la infecció de les cavitats paranasals, malaltia detectada majoritàriament en la població femenina abans de l'aparició de la indústria.

En la conclusió, l'autora recull les dades aportades al llarg de l'obra per a tornar a la pregunta plantejada a l'inici, tot destacant la necessitat de replantejar-se la hipòtesis de partida. Per a Brenna Hassett, el fet de viure en entorns urbans no és allò que produeix la mort en si, és la mateixa interactuació dels individus la que condueix a la malaltia inexorable i la mort consegüent, ja sigui individual o col·lectiva, aïllada o pandèmica. La lectura de *Built on Bones. 15.000 Years of Urban Life and Death* no deixa indiferent el lector. Brenna Hassett proporciona, tot al llarg del llibre, un seguit d'instruments que indueixen a la reflexió constant.

GRACIA ALONSO, Francisco, *Lluís Pericot. Un prehistoriador entre dos èpocas*, Monografias, 1, Urgoiti Editores, Pamplona, 2017, 636 pp., ISBN: 978-84-946296-1-7.

Maria Àngels Petit i Mendizàbal

DOI: 10.1344/Pyrenae2018.vol49num2.15

El prehistoriador Lluís Pericot García (1889-1978) fins ara havia estat tractat historiogràficament des de perspectives diferents. Deixant de banda els elogis amb motiu del decés o les glosses en diccionaris sobre l'arqueologia catalana i espanyola, cal mencionar l'article d'A. Cebrià que abastava diferents aspectes de la seva biografia professional i intel·lectual emprant, però, el format reduït d'un article que fou publicat en aquesta mateixa revista (Cebrià, 1999). També havia estat valorada la seva figura de manera parcial o en aspectes concrets (p. ex., M. Díaz-Andreu, 2008; 2012) i en el marc d'obres d'abast més ampli. Aquest seria el cas del treball de Gracia i Fullola sobre el creuer universitari de l'any 1933 en què Lluís Pericot participà com a professor (Gracia i Fullola, 2006). Un llibre d'envergadura dedicat a la relació professional i d'amistat que es desenvolupà al llarg de 58 anys entre Pericot i Bosch Gimpera fou publicat per Gracia, Fullola i Vilanova (2002), a partir de l'edició crítica de la seva llarga correspondència.